

no vrijedan i inspirativan na sva tri nivoa. Prikupljanje obavijesti iz izvora temeljito je i pouzdano (premda će povjesničar koji se bavi dubrovačkim temama ponekad, primjerice kod radova pod VIII i IX, zažaliti što izvod nije cjelovitiji, odnosno što autor izostavlja imena). Autorovi su stavovi jasno formulirani a znanstvena poanta dorečena; njegove su teze time otvorene prema raspravi, u kojoj je, uostalom, već bilo pohvalnih, ali i kritičkih tonova. Naposljetku, Krekićevi su članci nesumnjivo osvježili dubrovačku historiografiju: nametnuli joj nove teme (i time približili svjetskim trendovima), unijeli moderniju mozaičnu strukturu, usmjerili istraživanja prema zapostavljenim serijama Dubrovačkog arhiva (na pr. sudskoj građi), sustavno predstavljali dubrovačku povijest na međunarodnoj znanstvenoj sceni. Njihovo sabrano predstavljanje omogućit će inozemnu recepciju onih radova koji su sada prvi puta prevedeni, ali zasigurno i potaknuti nove rasprave u domaćoj historiografiji.

Nella Lonza

Vladimir Stipetić, Mladen Habek i Miroslav Buzadžić, Benedikt Kotruljević (Benedetto Cotrugli) of Dubrovnik on Double-Entry Book-keeping in the year 1458 - Before L. Pacioli. Paris: Hrvatski računovoda, 1997., 53 str.

Godinu dana nakon održavanja međunarodnog znanstvenog skupa o Benediktu Kotruljeviću u Dubrovniku, i tim povodom tiskanog zbornika, grupa autora objavila je na engleskom jeziku rad *Benedikt Kotruljević i dvostavno knjigovodstvo godine 1458. - prije Luce Paciolija*, s kojim je sudjelovala na Osmom svjetskom kongresu Međunarodne udruge za obrazovanje i istraživanje u računovodstvu, održanom u Parizu od 23. do 25. listopada 1997. godine. Ovaj rad nastao je s ciljem osvjeltjavanja nemjerljivog doprino-

sa Dubrovčanina Benedikta Kotruljevića razvoju ekonomske misli kao prvog pisca teorije dvostavnog knjigovodstva u svijetu.

Uvodni dio rada osvrće se na društvene i ekonomske prilike koje su vladale u Dubrovniku XV. stoljeća. Dubrovnik Kotruljevićeva vremena bio je moćan trgovački i pomorski grad-država s razvijenim administrativnim aparatom, statutom i sofisticiranim upravljanjem državnim financijama. U takvom Dubrovniku odrastao je Benedikt Kotruljević, sin trgovca, koji se uz oca učio umijeću i spretnosti trgovačkog zanata. Trgovački kao i diplomatski poslanički poslovi vodili su ga diljem Europe. Autori nadalje pristupaju kraćoj raščlambi Kotruljevićevog znanstvenog rada s osvrtom na osnovne ekonomske postulate elaborirane u njegovom djelu *Knjiga o umijeću trgovanja*. Posebnu pozornost autori poklanjaju računovodstvu i njegovom mjestu u Kotruljevićevom djelu i to u svjetlu novopronađenog najstarijeg rukopisa Kotruljevićevog traktata o trgovini. Najnovija istraživanja pokazuju da Kotruljeviću nedvojbeno pripada zasluga što je prvi teorijski razradio dvostavno knjigovodstvo i uvidio njegovu nužnost i dalekosežni značaj. Rad je popraćen izborom iz literature, a uz potrebne napomene donesen je izvorni tekst XIII. poglavlja Kotruljevićevog najstarijeg rukopisa »O urednom vođenju poslovnih knjiga u trgovini.«, kao i engleski prijevod.

Vesna Baće

Žarko Muljačić, Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765-1791). Split: Književni krug, 1996., 190 str.

Alberto Fortis (1741-1803), talijanski prirodoslovac, književnik i polihistor bio je, kao navjestitelj i pronositelj novih ideja 18. stoljeća, izuzetno popularan i poznat u Europi svoga doba, koju je proputovao od Švicarske

do Grčke, a njegova popularnost ne jenjava sve do današnjega dana. Kao mladić je ušao u red augustinaca, potom je u Rimu studirao teologiju, ali se najradije bavio prirodnim znanostima, publicistikom i književnošću. Koncem šezdesetih istupio je iz reda i postao običan opat, no, nije se bavio svećeničkim zvanjem, već prirodnim znanostima, osobito geološkim istraživanjima.

Stekao je slavu putopisnom knjigom *Viaggio in Dalmazia*, koja je doživjela brojna izdanja, a prvi put bila objavljena u Veneciji 1774. godine. Posljednje izdanje iz 1987., također u Veneciji, izišlo je s vrlo opširnim predgovorom Gilberta Pizzamiglia o životu i djelu Alberta Fortisa. Luca Ciancio objavio je u Firenci nedavno knjigu o Fortisu kao geologu: *Autopsie della Terra: Illuminismo e geologia in Alberto Fortis* (Olschki, 1995). Hrvatskim krajevima je posvećeno i Fortisovo djelo *Saggio di Osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* (Venezia, Della Societa Imperiale e reale di Siena, 1771). O Fortisu je pisalo više Hrvata, počevši od Fortisova suvremenika Ivana Lovrića (*Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor Abate Alberto Fortis...* iz 1776. godine), pa do najnovijega vremena. Razlog kojim privlači Fortis pažnju hrvatskih istraživača, nesumnjivo su njegovi boravci na našoj obali i na otocima, a Dubrovnik je posjetio čak tri puta. Među svim istraživačima Fortisovih pohoda po hrvatskim zemljama, Žarko Muljačić, značajni hrvatski romanist i lingvist, ovoj se temi posvetio najsustavnije i najdosljednije. U pola stoljeća bavljenja Fortisom, Muljačić je iz toga područja objavio pedesetak znanstvenih radova na četiri europska jezika. U njima se osvrnuo na razdoblje posvjetiteljstva, s naglaskom na talijanske utjecaje u Dubrovniku, oslikao predstavnike prosvjetiteljstva u Dubrovniku i njihove odnose s talijanskima, itd. Objavljujući korespondenciju Alberta Fortisa s intelektualcima na našoj obali, donio je vrijednu znanstvenu građu za istraživanja najrazličitije naravi: od povijesti društvenih odnosa do povijesti žen-

skoga pisma. Kao kruna njegovih znanstvenih poduhvata na tome planu pojavila se 1996. godine, u izdanju Splitskog književnog kruga, knjiga *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765-1791)*.

Sadržaj i svrha ove Muljačićeve, monografski koncipirane knjige jest znanstveno utemeljena rekonstrukcija Fortisovih putovanja u Dubrovnik, Dalmaciju, Hrvatsko primorje, Istru i područja Slovenije.

U kraćem predgovoru autor se osvrnuo na težište svojih istraživanja o Fortisu, naglasivši da je ovu zanimljivu povijesnu ličnost gledao prije svega kao pobornika novih i pravednijih društvenih odnosa unutar Mletačke Republike, pa prema tome i u hrvatskim zemljama koje su joj u to vrijeme politički pripadale. Za to mu nisu bili dostatni Fortisovi radovi, već je u tu svrhu morao proučiti doslovno na tisuće dokumenata iz respektabilnog broja znanstvenih ustanova (sedamdesetak), prije svega arhiva i knjižnica diljem Europe i svijeta, nazive kojih donosi na prvim stranicama knjige. Nadasve vrijedni dokumenti bila su Fortisova privatna pisma u razdoblju od 1760. godine do smrti, koja je slao svojim brojnim prijateljima i suradnicima, a koja cjelovito ilustriraju njegov znanstveni i književni rad, njegovu lektiru i putovanja. Od neprocjenjive je stoga važnosti Muljačićev rad »Per un inventario del carteggio di Alberto Fortis«, objavljen u časopisu *Nunciarius. Annali di storia della scienza* 5/1 (1990): 127-203, i za sve buduće istraživače, bez obzira na to kojim se segmentom Fortisova djela budu bavili.

Uvodnim napomenama Muljačić je protumačio povijesnogeografske odrednice neophodne za razumijevanje Fortisova vremena, prije svega granice Mletačke Republike i političke odnose na njezinom unutrašnjem i vanjskom planu. Prema današnjim državnim granicama Republike Hrvatske i Republike Slovenije, Alberto Fortis proputovao je ova područja dvanaest puta. O tome izvješćuje Muljačić u dvanaest poglavlja svoje knjige, od kojih je svako popraćeno relevantnim pisanim dokumentima.

Uz Fortisovu mladost vezao je dva putovanja iz 1765. godine i 1770. Fortis je naime, 1765. godine posjetio Pulu i i kvarnersku obalu sve do rijeke Raše, obavivši zanimljiva prirodoslovna i arheološka istraživanja na tom terenu. Po povratku u Rim upoznao je Fortis, braću Benedikta i Kristofora Staya i Rajmunda Kunića, koji su mu govorili o Ruđeru Boškoviću.

Drugo putovanje, kojemu su odredišta bila Cres i Lošinj, s mineraloškim i paleontološkim ciljevima puta, vezano je za dvojicu britanskih učenjaka, grofa od Butea i Johna Symondsa, kasnije profesora moderne povijesti na sveučilištu u Cambridgeu. Na ovome putovanju, ističe Muljačić, počeli su se širiti istraživački ciljevi Alberta Fortisa; sve više ga je, uz prirodoznanstvene interese, zanimalo hrvatsko pučanstvo, njegov jezik i folklor, ali i njegov težak život pod mletačkom vlašću.

U 4. poglavlju Muljačić tumači tijek Fortisovih putovanja iz 1771. godine, kad je četiri puta preplodio Jadran. Putovanje u Istru te kopneni i otočni dio Dalmacije povezano je s boravkom njegova mecene, anglikanskog biskupa i geologa F. A. Herveya u tim krajevima. Fortis je vrlo tankočutno prikazan kao talentirani istraživač onemogućen višestrukim problemima, ograničenjem reda kojemu je pripadao, zdravstvenim stanjem i osobito financijskim poteškoćama, uvijek u raskoraku, kako to Muljačić kaže, "između onoga što je želio i onoga što je uz teške muke uspio postići."

Najduže Fortisovo putovanje bilo je po južnoj Hrvatskoj a trajalo je punih sedam mjeseci. Ovdje je autor sastavio kalendar s naznakama pretpostavljenih datuma u kojima je mogao Fortis obići mjesta u primorskoj i kontinentalnoj Dalmaciji koja je poznato da je Fortis tom prigodom posjetio. Ovaj njegov boravak trebao je, uz prethodni rad na istraživanju Dalmacije, rezultirati svestranim opisom ove pokrajine, iscrpnim podacima o njezinom zemljopisu, starinama, političkom uređenju i kulturi. Po povratku s ovoga putovanja mogao je započeti svoj putopis koji su

znanstvena javnost i Fortisovi meceni s velikom pozornošću iščekivali.

Četvrto putovanje Fortisovo u Dalmaciju smješta Muljačić sredinom 1773. godine. Tada je posjetio Rab i precizno dotjerao topografsku kartu ovog otoka. Na peto putovanje u Dalmaciju odlučio se Fortis nedugo nakon što mu je objavljena knjiga *Viaggio in Dalmazia* od srpnja 1774. pa do studenoga iste godine.

Novi ciklus putovanja na koja kreće Fortis nakon osobnih kriza (1775.-1778.), drži Muljačić da počinje s godinom 1779. kada je Fortis preplivivši Jadran, stigao u Split. Fortisov je ugled u to vrijeme značajno porastao u svijetu, zahvaljujući prijevodima njegova *Viaggia* na francuski, njemački i engleski jezik, pa je i ekonomski ojačao i osamostalio se. Nije više bio prisiljen ići na putovanja koja ga nisu osobito zanimala.

Dubrovačku Republiku je, ističe Muljačić, Fortis posjetio u svemu tri puta. Boravak u 1783. godini bio je najdulji, za vrijeme kojeg je posjetio poluotok Pelješac, zanimajući se za dubrovačku prošlost i geološki sastav dubrovačkog kopna. Za boravka u Dubrovniku najduže je bio na posjedima obitelji Bassegli, u Župi dubrovačkoj i u blizini Trpnja, na Pelješcu. Na putu prema Boki prošao je i kroz Konavle. Osobite prijateljske veze gajio je Fortis uz obitelj Bassegli (Jakobicu, oca obitelji, njegovu ženu Katu, te sina Toma i njihovu naobraženu kćer Dešu, prema Mihiu Sorgu (Sorkočević), njegovoj majci Jeleni, Mariji Giorgi Bona itd.

Posljednji boravak Alberta Fortisa u hrvatskim zemljama locira Muljačić vremenski 1791. godine, kada je sasvim slučajno boravio u četiri zabitna lokaliteta u Dalmaciji, a potom nešto duže i u Poreču. Razlog neposjećivanja Dubrovnika, koji je Fortisu bio osobito u srcu zbog dragih mu prijateljskih veza, Muljačić vidi u privatnim, a ne političkim razlozima.

Muljačić razmatra i Fortisove privatne odnose s pojedincima na teritoriju hrvatskih zemalja, prije svega Dubrovačke Republike. Njegovi glavni korespondenti su Julije Baja-

monti i Miho Sorgo te dvije žene, Marija Giorgi Bona (Đurđević-Bunić) i Deša Bassegli Gozze, kojima je slao i knjige, dok su mu oni slali podatke o stanju u Dubrovniku i njegovu okružju, u skladu s novim inicijativama francuske vanjske politike, kako drži Muljačić. Fortis je imao namjeru objaviti dopunjeno francusko izdanje svoga *Putu u Dalmaciju*, s jednim novim poglavljem koje bi se ticalo Dubrovnika.

Život ovog neobičnog intelektualca i znanstvenika sagledava autor knjige u kontekstu povijesnih zbivanja koja odlično poznaje i tumači, a Fortis je živio u doista nemirnim i mijenama sklonim vremenima. Vidi ga kao izuzetnu osobnost, prirodoslovca i angažiranog društvenog djelatnika, ali prije svega kao dobronamjernog obavještavatelja Zapadne Europe o prilikama u hrvatskim zemljama i prijatelja Hrvata, čovjeka koji je inauguirao hrvatsko-talijanske kulturne sveze.

Muljačićeva knjiga očituje znanstvenu akribiju i donosi veliki broj usputnih činjenica i podataka neobično dragocjenih za rasvjetljavanje 18. stoljeća, poglavito razdoblja prosvjetiteljstva u nas. To nipošto ne opterećuje njegov pristup čitatelju koji, premda uključuje prije svega stručni interes i znanstvenu ozbiljnost, pruža čitateljski užitak i tzv. običnom čitatelju svojom čitkošću, asocijativnošću, duhovitim primjedbama.

Muljačić je prikazao Alberta Fortisa kao angažiranog znanstvenika, prirodoslovca, čovjeka koji trpi teškoće povijesnih previranja i svladava ih u nastojanju da da svoj doprinos napretku čovječanstva. U Fortisovoj ljubavi prema ljudima i krajevima koje je prolazio, istraživao i zavolio, u njegovu odnosu prema pučkom i nacionalnom, u njegovu istraživačkom i nemirnom duhu otvorenom prema novom i nespoznatom, prepoznajemo oznake novoga vremena koje je u Europi stvorilo i oblikovalo romantizam kao način razmišljanja i kao umjetnički pravac. I ovim svojim djelom Žarko Muljačić dao je snažan doprinos i poticaj historiografiji Dubrovnika.

Profesor Žarko Muljačić, već niz godina

član znamenite talijanske akademije *della Crusca*, koja potječe iz 1573. godine i njeguje čistoću jezika, izabran je nedavno za inozemnog člana i prestižne talijanske nacionalne akademije *dei Lincei*, koju su ustanovili prirodosnanstvenici 1603. godine, a danas gaji sve znanstvene struke. U velebnj dvorani palače ove akademije, u studenome 1996. godine, dodijeljena je profesoru Muljačiću diploma članstva ove ustanove, u koju su u ovom stoljeću od Hrvata bili pozvani samo akademici Grga Novak i prirodosnanstvenik Prelog, pokazujući i na taj način da je znanstveno djelo prof. dr. Žarka Muljačića poznato i štovano i izvan hrvatskih nacionalnih granica.

Slavica Stojan

Ivo Perić, *Dubrovačke teme XIX. stoljeća*. Zagreb: Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: kolo V, knjiga 32, 1997., 227 str.

U ovoj knjizi, u nizu Matičine Male knjižnice, sabrano je sedam radova dr. Iva Perića koji su tijekom proteklog desetljeća objavljeni u raznim časopisima, a tematski su vezani za događaje i osobe iz dubrovačke povijesti XIX. stoljeća.

U prvom članku *Dubrovnik i Dubrovčani u očima Ivana Kukuljevića Sakcinskog* Perić se osvrće na Kukuljevićeve rane kontakte s Dubrovčanima u Beču te na njegovu ulogu u promicanju dubrovačke književne baštine kao jednog od temeljnih segmenata kulturno-preporodnog djelovanja. Potom sustavno opisuje Kukuljevićeve veze s Dubrovnikom i njihovo značenje u kontekstu preporodnog razdoblja. Kao osnivač Društva za povjesnicu jugoslavensku, Kukuljević je pedesetih godina 19. stoljeća razvio raznorodnu aktivnost na popisivanju, prikupljanju i izdavanju arhivalija i rukopisnih djela. Opsežno gradivo i teški uvjeti putovanja i istraživanja spriječili su ga da za boravka u Dalmaciji 1854. posjeti i